

НАРАТИВНА ГРА В КОНТЕКСТІ ЖАНРОВИХ ПОШУКІВ ІЄНА МАК'ЮЕНА

Кеба Олександр,

ORCID ID 0000-0003-2372-0425

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

keba9591@gmail.com

***Анотація.** У статті аналізуються особливості наративних експериментів у романах Ієна Мак'юєна, що має на меті виявлення жанрового і поетико-стильового новаторства автора. Твори письменника демонструють різноманітні варіанти «множинного кодування», характерного для літератури межі XX – XXI ст. Оманливість жанрової природи Мак'юєнових романів полягає в тому, що позірно вони сприймаються як традиційний реалістичний наратив із захоплюючим сюжетом, детальними психологічними характеристиками персонажів, причинно-наслідковим мотивуванням їхніх вчинків, численними предметно-деталізованими описами тощо. Водночас у більшості творів письменника має місце сюжетна невизначеність, складна наративна організація зі змінами фокалізаційних перспектив, діалоги з читачем, вигадливе використання різноманітних фікціональних коментарів, імплікування метатекстуальних рефлексій. Відтак значною мірою саме за рахунок наративної гри традиційна жанрова матриця вибухає, наповнюється новими змістами й можливостями. Одним із продуктивних прийомів ускладнення сюжету і наративу є включення в основний текст твору низки вкладених фікційних текстів і численних згадок та посилань на твори класичної й новітньої літератури. Поєднання принципів класичної поетики і постмодерністських прийомів відкриває вихід за межі суто «грайливої» функції наративних експериментів, уможливорює постановку актуальних соціально-культурних і морально-філософських проблем сьогодення, сприяє розширенню жанрової парадигми сучасного роману.*

***Ключові слова:** наратив, наративна гра, метапроза, жанр, поетика, постмодернізм.*

NARRATIVE GAME IN THE CONTEXT OF IAN McEWAN'S GENRE SEARCHING

Keba Oleksandr,

ORCID ID 0000-0003-2372-0425

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

keba9591@gmail.com

***Abstract.** The article analyzes the peculiarities of narrative experiments in the novels by Ian McEwan, which aims to reveal the author's genre and poetical innovation. The writer's works demonstrate numerous variants of «multiple coding», one of the most characteristic tendencies of contemporary literature. The deceptiveness of the genre specification of McEwan's novels lies in the fact that on the surface level they are perceived as a traditional realistic narrative with an exciting plot, detailed psychological characteristics of personages, deterministic motivation of their behavior, numerous descriptions, etc. At the same time writer's works demonstrate plot uncertainty, complicated narrative organization with changes in focalization perspectives, dialogues with readers, ingenious use of various fictional comments, and implication of metatextual reflections. Therefore, to a large extent, it is due to the narrative game the traditional genre matrix is changing, filled with new meanings and possibilities. One of the productive methods of complicating the plot and narrative is the inclusion in main text a number of nested fictional texts and numerous references to classical and modern literature works. The combination of the principles of classical poetics and postmodern techniques opens up a way beyond the purely «playful» function of narrative*

© Keba O., 2023

experiments, makes it possible to pose important social, cultural, moral and philosophical problems of nowadays, and contributes to the expansion of the genre paradigm of modern novel.

Key words: *narrative, narrative game, metafiction, genre, poetics, postmodernism.*

Вступ

Художня гра є невід'ємним складником сучасного роману. Прояви гри зазвичай виявляють в алюзіях, ремінісценціях, іронії, пародіюванні, інтертекстуальності, що сприяє новим вимірам відомих тем, мотивів, сюжетів, розширенню історичних, культурно-філософських контекстів, на що неодноразово вказували дослідники постмодернізму (Encyclopedia 2001 : 144-145, 290; Hutcheon 1980: 24; Waugh 1984: 78, 116, 142). У цьому сенсі творчість Ієна Мак'юена є надзвичайно репрезентативною: автор упродовж уже доволі тривалого творчого шляху (понад 45 років) експериментує з різними жанрами і стилями й найчастіше вдається до різних форм фікціональної гри з читачем, включно з безпосереднім нарративним діалогом і нестандартними сюжетно-розповідними ходами, пуантами та містифікаціями.

Книги Мак'юена часто є провокаційними за своїми сюжетами та персонажами, відтак постійно викликають дискусії: одні літературні критики схвально оцінюють його літературні провокації й спроби новаторського художнього осмислення маргінальних сфер людського життя, інші критикують письменника за надмір насилля і сексуальних крайнощів, зловживання штампами і потурання ницим смакам публіки, вказують на стилістичні огріхи в його творах. Орієнтація Мак'юена на використання жанрових елементів масової літератури загалом підтверджує відзначену критиками контроверсійність його творчості, однак водночас вона демонструє тенденцію сучасної літератури до синтезу жанрів і «множинного кодування» авторських інтенцій.

На перший погляд, жанрова парадигма романістики Мак'юена є доволі традиційною. Він працює переважно з матрицею соціально-психологічного роману, досліджуючи різноманітні аспекти людських стосунків та взаємин особистості і суспільства. Такими в основі своїй є найбільш відомі романи письменника: «Дитя у часі» (*The Child in Time*, 1987), «Невинний» (*The Innocent*, 1990), «Нестерпне кохання» (*Enduring Love*, 1997), «Амстердам» (*Amsterdam*, 1998), «Спокута» (*Atonement*, 2001), «Суббота» (*Saturday*, 2005), «Закон про дітей» (*The Children Act*, 2014) та ін. Однак за рахунок нарративної гри, що в тексті почасти залишається неочевидною, традиційна жанрова матриця вибухає, наповнюється новими змістами й перспективами.

Метою студії є визначення особливостей нарративної гри в романах Ієна Мак'юена, що виявлює жанрове і поетико-стильове новаторство автора.

Матеріали та методи дослідження

Творчість Ієна Мак'юена, з огляду на широту і багатоплановість його художніх пошуків, потребує використання комплексу літературознавчих підходів. Особливе місце у цьому комплексі займають принципи генологічного аналізу та наратологічний інструментарій.

Літературна генологія широко представлена в сучасному літературознавстві. Детальний її огляд запропоновано у праці Тетяни Бовсунівської (Бовсунівська 2009). Зокрема, дослідниця розглядає класичні жанрологічні теорії (так звана проаристотелівська тенденція) і новітні, викликані до життя бурхливим розвитком жанрів у літературі ХХ-ХХІ ст., такі як психологічна структуралістська, функціональна, рецептивна, інтермедіальна, семіотична, метафорична. Спеціальна увага приділяється феміністичній критиці жанру, жанровим теоріям М. Бахтіна, Н. Фрая, Ц. Тодорова та ін. Виділяючи як окремий напрям сучасної генології когнітивний підхід до жанрової специфікації та класифікації, дослідниця обґрунтовано стверджує, що наразі найбільш актуальними є традиційні мікросистеми членування (жанр / піджанр / модифікація). «Когнітивний підхід до жанру від початку означає міждисциплінарний механізм аналізу, оскільки когнітивні конструкти є властивістю мислення взагалі, а не лише літературознавства. Побудована на такому підході схема жанрів має враховувати стійкі й плинні властивості, а також повинна спрацьовувати на матеріалі

пізніших епох літератури...» (Бовсунівська 2009: 487). Перспективи когнітивного підходу до вивчення тенденцій розвитку жанрів пов'язані поперед усього з тим, що сучасна романістика очевидно демонструє тяжіння до синтезу різних жанрових ознак, а письменники реалізують свої художні інтенції на перетині таких жанрових різновидів роману, як соціально-історичний, психологічний, морально-філософський, інтелектуальний, детективний, любовний, роман виховання, роман про митця та ін.

Суттєвим методологічним орієнтиром дослідження жанрово-стильового новаторства Ієна Мак'юєна є сучасна наратологічна теорія. Її становлення у другій половині ХХ ст. було зумовлене значним ускладненням художньої форми творів новітньої літератури, насамперед редуцією авторської присутності в тексті, поширенням різноманітних варіантів «передорученої розповіді», зростанням читацької активності в процесі рецепції тексту. Якщо традиційна теорія художньої розповіді ставила перед дослідниками завдання з'ясувати співвідношення таких інстанцій, як автор, розповідач, персонаж, виявити роль певних форм оповіді у структурі твору (монолог / діалог, авторське / персонажне мовлення, опис/розповідь тощо), то наратологія акцентує на розповідній структурі тексту в комунікативному розрізі. Наратологіч цікавить, *хто* саме і *кому* розповідає, *хто* і *як* сприймає розповідь; *хто* бачить описуване, з якої перспективи, як змінюється ця перспектива в процесі розповіді; як корелюють між собою автор, розповідач, персонаж, реципієнт.

Теоретики наратології (П. Лабокк, Н. Фрідман, Ф. Штанцель, Ж. Женетт, В. Шмід та ін.) наполягають на комунікативній природі тексту, що передбачає: 1) наявність комунікативного ланцюга, який включає відправника повідомлення (комуніката), тобто автора літературного твору; сам комунікат (в даному випадку літературний текст); і отримувача повідомлення (читача); 2) знаковий характер комуніката, який потребує попереднього кодування знаків тексту відправником; 3) систему обумовленості застосування знаків, тобто закономірно детермінованої співвіднесеності, по-перше, з позалітературною реальністю і, по-друге, з художньою традицією як системою прийнятих літературних конвенцій. Останні дві умови і роблять можливим сам процес комунікації, даючи змогу читачеві змістовно інтерпретувати літературний текст на основі власного життєвого досвіду і знань літературної традиції, тобто на основі своєї літературної компетенції (Кеба 2017: 74).

Отже, зважаючи на мету і завдання пропонованої розвідки її методологія ґрунтується на комплексному підході з орієнтацією на новітні досягнення жанрології і наратології.

Обговорення

Творчість І. Мак'юєна постійно перебуває в полі зору літературознавців. Про книги автора написані десятки монографій, сотні статей. Письменник часто дає інтерв'ю, в яких коментує певні аспекти своєї праці. Акцентуючи увагу на зацікавленості літературним експериментом, він водночас заявляє про значущість змістової суті пошуків: «для романіста експеримент у своєму найширшому розумінні повинен стосуватися не так форми, як змісту роману, що покликаний презентувати людську природу та суспільство, яке його формує...» (цит. за : Dobrogoszcz, 2018: 3).

З-поміж численних зарубіжних дослідників виділимо А. Біглі, Т. Доброгосца, К. Найлбурна, Д. Хеда, Б. Фінні. Зокрема, Адам Біглі, високо оцінюючи майстерність автора «Спокути» («магічна гармонія»), підкреслює, що основою його поетики є «дискретність», сполучування «радикально різних елементів» (Begley, 2002). «Літературними маневрами» називає пошуки І. Мак'юєна Д. Хед, зауважуючи, що в їх основі лежить намагання віддзеркалити так звану «подвійну свідомість» (Head, 2007: 207). Як взірць такого художнього досвіду літературознавець називає роман «Спокута», в якому повне занурення персонажів у власну свідомість робить їх її заручниками і створює трагічні розриви між уявним і реальним. Певне узагальнення творчих пошуків письменника міститься у збірці науково-критичних статей «Ian McEwan: Contemporary Critical Perspectives», підготовлений до друку С. Кроу (Ian McEwan, 2009).

Цікаві спостереження над творчою манерою Мак'юєна демонструють студії українських літературознавців Д. Дроздовського (Дроздовський, 2012), Б. Кушки (Кушка, 2021), Т. Кушнірової (Кушнірова, 2017), О. Тихомирової (Тухомырова, 2001). У розвідці

останньої здійснено зіставлення роману «Спокута» та його екранізації в аспекті художньої саморефлексивності. Історіографічні та інтертекстуальні виміри обох творів аналізуються з наголосом на їх когнітивних аспектах і метафоричних втіленнях (Тухомугова, 2001 : 76).

У контексті проблематики пропонованого дослідження та обраної методології цінний матеріал містить стаття вищезгаданого Брайана Фінні «Briony's Stand against Oblivion: The Making of Fiction in Ian McEwan's *Atonement*». Роман «Спокута» розглядається у ній як взірць новітньої метапрози, в якій важливим засобом розширення змістового контексту твору виступає інтертекстуальність (Finney, 2002). Продуктивною є також позиція Карама Найпбура, який, спираючись на напрацювання когнітивної наратології, виявляє складні механізми роботи свідомості Мак'юєнових персонажів, що спричиняє наративну поліфонію у його творах (Nayebrour, 2017).

Як бачимо, наративна організація творів Ієна Мак'юєна визнається літературознавцями одним із найбільш істотних аспектів його художньо-естетичних пошуків, що спонукає до подальших досліджень у цьому напрямку.

Результати дослідження

Упродовж перших двох десятиліть свого творчого шляху Ієн Мак'юєн головним чином вдавався до експериментування з екстраординарними темами, сюжетами, маргінальними персонажами тощо. Натомість, починаючи з роману «Спокута» (*Atonement*, 2001), автор віддає перевагу пошукам у сфері наративної організації тексту. Для цього твору притаманна складна нарація – наявність цілої низки так званих фокалізацій, тобто точок зору під час розповідання про одні й ті самі події. У такий спосіб письменник дає право говорити одночасно кільком персонажам, кожен із яких має розповісти свою історію, свій погляд на природу речей.

Події першої частини роману відбуваються в родинному маєтку Толлісів, неподалік від Лондона. Читач поринає у спекотне літо 1935 року, в побут англійської садиби. Мак'юєн неквапом виводить на сцену персонажів і знайомить їх із читацькою аудиторією та одного з одним. Історія починається зі знайомства з юною Брайоні Толліс, 13-річною дівчинкою, яка мріє стати письменницею. Брайоні написала п'єсу «Випробування Арабелли» і готує її виставу, якраз напередодні приїзду з Лондона брата Леона за своїм товаришем Полом Маршаллом, а також появою в маєтку Толлісів кузени Лоли та її двох братів-близнюків Джексона і П'єро. Об'єктом пильної уваги юної авторки є її старша сестра Сесилія і Робі Тернер, син прибиральниці. Робі – надзвичайно талановитий юнак; коштом старшого Толліса він разом із Сесилією навчався в Кембриджі. Молоді люди шойно повернулися з навчання і намагаються зрозуміти свої почуття одне до одного. Так само хоче це зрозуміти Брайоні, але у своїй інтерпретації здійснює фатальну помилку: внаслідок її свідчень у справі звалтування Лоли Робі потрапляє до в'язниці.

Набагато пізніше читач дізнається, що першу частину роману можна прочитати як початковий варіант роману, який Брайоні Толліс неодноразово переписувала, щоразу усвідомлюючи недостатньо переконливе розкриття історії стосунків сестри і її обранця, відчуваючи неспроможність проникнути у внутрішній світ людей, яких вона посправжньому не розуміла і які через неї пережили колосальні страждання.

Друга частина роману написана у зовсім іншому жанровому і наративно-стильовому модусі. Робі з початком війни отримує амністію і відправляється на фронт. Згодом він стає учасником воєнних подій, що завершуються евакуацією союзних військ із Дюнкерку влітку 1940 року. На відміну від першої, ця частина роману експлікує тілесно-натуралістичний дискурс наративу із відтворенням психологічного стану людини в екстремальних обставинах. Розповідь організовано майже повністю в наративній перспективі Робіна, і читач фактично бачить, чує і відчуває тільки те, що переживає герой.

Згідно з авторською стратегією, що поступово відкривається через окремі наративні краплі від безособового розповідача, текст твору належить перу Брайоні. Відтак можна припустити, що в другій частині твору вона прагне проникнути у свідомість Робі й, описуючи відступ до Дюнкерку й евакуацію затиснутого до морського узбережжя

британського корпусу очима Робі, наче приймає на себе ті важкі фізичні і психічні випробування, що випали на його долю, і вони стають її власним досвідом.

Намагання досягти емпатії через творчість спричиняють радикальну зміну манери словіди Брайоні: якщо в першій частині вона нагадує прозу В'їрджинії Вулф та Джейн Остін, то в другій стає більш лаконічною і викликає в пам'яті стиль раннього Ремарка чи Гемінґвея.

У третій частині роману читач дізнається, що Брайоні замість навчання у престижному коледжі вступає на медсестринські курси в Лондоні вже під час війни, а потім продовжує роботу у військовому шпиталі. Брайоні усвідомлює, що злочин п'ять років тому вчинив Пол Маршал (який на час війни вже став шоколадним магнатом й одружився з Лолою), а через неї було засуджено іншу людину. Проте час неможливо повернути назад. Героїня вирішила стати сестрою милосердя, щоб у такий спосіб хоч якось «спокутувати» свій гріх перед Робі. Однак, як стає зрозумілим пізніше, справжня спокута Брайоні полягала не в роботі медсестрою, а в написанні роману.

В певному розумінні Брайоні проходить шлях ініціації, стає письменницею, відкриває в собі здатність співчувати людині, повною мірою проживати чужі долі. Після невдалої спроби публікації частини роману як окремої новели під назвою «Двоє біля фонтану» вона відправляється до лондонського помешкання сестри, де під час зустрічі з нею і Робі намагається виправдатися перед ними. В кінці третьої частини роману стоїть підпис: Б. Т., тобто Брайоні Толліс. Читач має здогадатися, що все те, про що він дізнався, є не реальними подіями, а фікційною версією, яку створила персонаж-письменниця.

У заключній частині роману право розповіді відкрито віддається Брайоні Толліс. Перехід до першоособової нарації дає можливість експлікувати авторські наративні стратегії. У 1999 році знаменита романістка Брайоні Толліс готується до свого сімдесять сьомого дня народження і публікації останнього роману – того, «що мав стати першим». П'ятдесят дев'ять років роботи, півдесятка різних версій історії Сесилії і Робі, і всі вони були лише спробами спокутувати свою провину. Читач дізнається, що Брайоні так і не наважилася розшукати сестру і покаятися, а Робі і Сесилія так ніколи й не зустрілися, ставши жертвами війни ще 1940 року. По суті, більша частина епілогу є розгорнутим метатекстом, предметом рефлексії, в якому є робота романіста, можливості й варіанти стосунків із реальністю, право і відповідальність за творення долі вигаданих персонажів. Брайоні зізнається, що в останньому варіанті свого роману вона змінила «реальні» події, бо вважала, що читач буде незадоволеним трагічним фіналом. Вона впевнена, що «завжди знайдеться такий читач, якому кортітиме запитати: «Але що ж сталося насправді?». І для такого читача відповідь Брайоні дуже проста: «Закохані живі, і в них усе чудово...». Однак для самої письменниці такої простоти недостатньо, і Брайоні Толліс ставить собі запитання: «Якою має бути спокута романістки, якщо вона, володіючи абсолютною владою впливати на хід подій, є одночасно Богом? Немає нікого, немає жодної вищої сутності, до якої вона могла б звернутися, яка б пробачила їй, яка б пробачила їй. Не існує нічого поза нею. Вона своєю уявою сама визначає всі умови, всі межі. Немає спокути ні для Бога, ні для романістів, навіть якщо вони атеїсти. Це завжди було неможливим, і саме в цьому справа. Можна лиш намагатися...» (Мак'юен, 2008: 342). Отож зрозуміло, що Брайоні в останній версії написала роман про непоправність вчиненого, про неможливість спокутувати трагічні помилки життя. Екзистенційно-травматичний досвід Брайоні Толліс, окрім іншого, актуалізує стосунки мистецтва і дійсності, спростовуючи реалістичну установку на «відображення» життя. Роман про літературу («текст про слово») і роман про життя («текст про тіло») сплітаються в амбівалентну цілісність.

«Спокута» знаменує важливу тенденцію творчої еволюції автора. З одного боку, роман підтверджує перехід письменника від «макабрично»-епатуючої проблематики та відповідного стилю до міметичної поетики. З іншого боку, у творі спостерігаємо типову постмодерністську метанаративну містифікацію читача, який у момент розуміє, що читає лише один із можливих варіантів «реального» життя.

Доволі специфічний варіант авторської наративної гри розгортається у романі «Нестерпне кохання» (*Enduring Love*, 1997). Це історія про вченого на ім'я Джо Роуз, у якого внаслідок надзвичайних обставин, викликаних невдалим запуском повітряної кулі і

загибеллю одного з тих, хто намагався зупинити відрив кулі від землі, нав'язливо закохався інший чоловік, Джед Перрі. Намагаючись звільнитися від переслідування і прагнучи віднайти якісь приховані причини того, що сталося, Джо Роуз поступово втрачає психологічну впевненість, аж до нервового розладу. Руйнується сталість його життя, нормальна професійна робота, стосунки з дружиною. Врешті-решт головний герой змушений із ножем у руках захищати себе від переслідувача.

Розповідь у романі ведеться таким чином, що всі зовнішні конфлікти перетікають у внутрішні. Очевидно, значущою є відпочаткова протилежність професійних інтересів Джо Роуз та його дружини, літературознавиці Клариси Меллон, яка досліджує творчість відомого англійського поета-романтика Джона Кітса. Відтак Джо і Клариса представляють не тільки різні наукові сфери, а й інтелектуальний та емоційний прояви внутрішнього світу людини, а, зрештою, й протилежні погляди на життя. Вони усвідомлюють і навіть часто обговорюють свої розбіжності, але до нещасного випадку не вважають їх принциповими.

Наративна організація тексту ускладняється включенням у його структуру любовних листів Джеда до Джо. Джед говорить про свої страждання через холодність Джо, але водночас описує власні почуття як людина, щаслива від кохання, попри його нерозділеність. Здається, не викликає сумнівів той факт, що якби читач не був обізнаний з усім контекстом цих листів, то міг би їх сприймати як цілком природні для історій про нерозділене кохання.

У фіналі роману конфлікт нібито вичерпано. Джеда доправлено до психіатричної лікарні; стосунки Джо і Клариси поступово налагоджуються, хоча, вочевидь, вони істотно змінилися. Однак Іен Мак'юен на цьому не зупиняється. Він завершує роман декількома «додатками», які, виконуючи роль «реального» коментаря насправді є фікціональною містифікацією.

У першому додатку подається передрук статті лікарів-науковців Роберта Венна і Антоніо Камія із спеціального журналу «The British Review of Psychiatry», в якій описується синдром де Клерамбо, до того неодноразового згадуваний у романі. Стаття містить вступ, загальний огляд хвороби, відомі прецеденти (зокрема, ситуація, коли одна п'ятдесятитрилітня французька сповнилася самонавіюванням, що англійський король Георг V закоханий у неї) та детальний аналіз протікання синдрому де Клерамбо у пацієнта з зашифрованим іменем П. Після дискусії та авторських висновків наводиться Список наукових праць із проблеми. Сухим науковим стилем викладу матеріалу «додаток» кардинально відрізняється від тексту основної частини твору, якому притаманні всі ознаки виразного художнього мовлення. Все це має на меті переконати читача в «реальності» як наукової статті, так і історії, розказаної в романі. Однак неважко здогадатися, що такий позірний «документалізм» є складником авторської наративної стратегії. Це підтверджує і додаток № 2, що містить лист Джеда Перрі, написаний ним через 3 роки після госпіталізації й адресований Джо Роузу. З листа стає зрозумілим, що кохання Перрі не згасло, і він так само, як і колись, упевнений у взаємності свого почуття. Відтак читач мовби повертається до нібито вичерпаного конфлікту.

Наративний трюк автора викликав протилежні оцінки оглядачів роману. Включення «реальної науки» у художній твір оцінювалося як надлишковий елемент. Водночас такий прийом виявляв типову для Мак'юена схильність до наративної гри та містифікації, адже й сам цей «науковий опис», згідно з коментарем автора, є фікціональним елементом тексту (Ian McEwan, 1999).

Інтенцію до творення ускладненого, багатопланового, у певному сенсі грайливого («стрикового») наративу Мак'юен продовжує в романі «Ласунка» (*Sweet Tooth*, 2012). Згідно з відпочатково нав'язаними автором читачеві уявленнями, що зберігаються аж до останнього розділу твору, його наратором є колишня співробітниця британської спецслужби MI-5 Серена Фрам. Вона розповідає історію свого життя й особистісного становлення, аж до невдалої участі на початку 1970-х років у проєкті «Sweet Tooth», що мав на меті переключення ліворадикально налаштованого англійського письменства на антикомуністичну орієнтацію. Описи внутрішньої структури MI-5, методів пропагандистської роботи і конкретної діяльності агентів автор ніби запозичує з жанру шпигунського роману.

Ретроспективно організована розповідь з соціально-історичними та ідеологічними вкрапленнями, а також із подробицями приватного життя вносить у твір жанрову традицію роману виховання. З певного моменту в сюжеті твору починає домінувати тема романтичного кохання з відповідними рефлексіями героїні, що надає творові рис любовного роману, який водночас пародіюється.

Одним із найважливіших прийомів ускладнення сюжету і нарративу є включення в основний текст низки вкладених фікційних текстів і численних згадок та посилань на різноманітні твори класичної та новітньої літератури. Вкладені тексти в основному належать молодому письменнику Томасові Хейлі. Обговорення персонажами твору цих текстів у контексті тенденцій розвитку класичної і посткласичної літератури формує специфічний літературно-критичний і академічний дискурс, що читачем мимоволі екстраполюється на той роман, який він читає. Відтак можна констатувати, що це ще й так званий «самопороджувальний» і «саморефлексивний» роман. Загалом же про роман «Ласунка» можна говорити, що він є своєрідним художнім експериментом, в якому апробуються можливості поєднання різноманітних нарративних і жанрових матриць.

В останніх за часом написання романах Мак'юена нарративна гра набуває більш відкритих форм, реалізуючись в жанрах, які орієнтовані на умовно-символічну поетику. У романі «**Машини, як я**» («**Machines Like Me**», 2019) Мак'юен вдається до жанру альтернативної історії (перемога Аргентини у Фолклендській війні 1982 року) і вводить у неї реалізовану можливість створення штучного інтелекту, цілком і повністю за образом і подобою людини. У романі цей феномен названо «Святим Граалем науки». Наука й інформаційні технології виступають невід'ємними складниками усіх аспектів людського буття. І все ж, вони лише слугують засобом актуалізації суто людських стосунків протагоніста, його кібер-помічника і співмешканця на ім'я Адам та молодої жінки Міранди, гранично загострюючись в силу того, що штучний інтелект (читай: доведена до Non plus ultra раціональність людини) неспроможний до адекватної емпатичної реакції на амбівалентну емоційність людини.

Ще більш радикальна форма жанрово-нарративної гри представлена в романі «**Горіхова шкарлупа**» (**Nutshell**, 2016). Наратором у ньому є ще ненароджена дитина, ембріон, який перебуває в утробі матері. Цей незвичайний наратор наділений цілком сформованою свідомістю, здатністю до аналітичного мислення та емоційного реагування на те, що отримує із зовнішнього світу. Його жахають почуті від своєї матері та її коханця подробиці плану вбивства батька. Оскільки коханець є батьковим братом, то для читача відразу стає зрозумілою архетипна сюжетна матриця оповіді, що відсилає до Шекспірового «Гамлета». Крім того, назва роману є ремінісценцією до знаменитої трагедії: в одному з монологів Гамлет уподібнює своє становище до перебування у горіховій шкарлупі. Обрана Мак'юеном нарративна стратегія через засоби поетико-стильового одивнення не просто експлуатує відомий сюжет, але сприяє постановці актуальних морально-філософських проблем сьогодення. Відтак ця стратегія вписується у загальну тенденцію художньо-естетичного пошуку письменника, спрямованого на дослідження на найрізноманітнішому матеріалі проблем індивідуальної свободи і людської гідності.

Висновки та перспективи

Таким чином, змістові й нарративно-стильові доміанти романістики Ієна Мак'юена дають підстави вважати його прозу унікальним і водночас вельми репрезентативним явищем сучасної літератури. Еволюція жанрово-стильових пошуків письменника, зокрема в аспекті нарративних експериментів, демонструє загальну тенденцію новітньої літератури до розширення жанрових меж романістики, множинного кодування авторських інтенцій.

Твори Мак'юена мають оманливу жанрову природу, оскільки сприймаються читачем як традиційний реалістичний нарратив із захоплюючим сюжетом, насиченим описами природи та психологічними характеристиками персонажів. Автор позірно орієнтується на жанрово-стильову парадигму класичного роману з характерним відтворенням соціально-історичного континууму, причинно-наслідковим мотивуванням подій і характерів, вписуванням життєвих перипетій персонажів у події «великої історії», увагою до предметно-

деталізованої оповіді тощо. Водночас у більшості творів письменника має місце сюжетна невизначеність, складна наративна структура зі змінами фокалізаційних перспектив, діалоги з читачем, вигадливе використання різноманітних фікціональних коментарів, імплікування метатекстуальних рефлексій. Все це свідчить на користь невичерпаності постмодерністських стратегій, які Іен Мак'юен не просто успішно реалізує, а й суттєво розширює їх функціональні можливості за рахунок відмови від суто «грайливого» наративу й постановки актуальних соціально-культурних і морально-філософських проблем сьогодення.

Перспективи подальшого студіювання творчості Іена Мак'юена добаваються у розширенні контексту його художньо-естетичних пошуків в історико-літературному і компаративному вимірах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бовсунівська, 2009 – *Бовсунівська Т.В.* Теорія літературних жанрів : Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. 519 с.
- Дроздовський, 2012 – *Дроздовський Д.І.* Наративні стратегії в романі «Спокута» Іена Мак'юена: між «уявним» та «реальним» // Наукові праці : науково-методичний журнал. Т. 193. Вип. 181. Філологія. Літературознавство. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С. 22-27.
- Кеба, 2017 – *Кеба О.В.* Особливості наратологічного підходу при вивченні творів новітньої зарубіжної літератури // Методика викладання філологічних дисциплін у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. С.73-74.
- Кушка, 2021 – *Кушка Беата.* Злочин та його художня мотивація в романах І. Мак'юена // Детективний жанр: художньо-естетичні трансформації в історико-літературному процесі: [монографія] / за ред. проф. О.В. Кеби. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 144-160.
- Кушнірова, 2017 – *Кушнірова Т.В.* Роман «Спокута» Іена Мак'юена як зразок постмодерністської прози // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2017. Вип. 76. С. 230-235.
- Мак'юен, 2008 – *Мак'юен Іен.* Спокута / пер. з англ. В. Дмитрука. 2008. 332 с.
- Begley, 2002 – *Begley Adam.* A Novel of Discrete Parts, Blessedly at One with Itself. *The Observer.* 18 March 2002. URL : <https://observer.com/2002/03/a-novel-of-discrete-parts-blessedly-at-one-with-itself/> (last accessed: 20. 09. 2023).
- Dobrogoszcz, 2018 – *Dobrogoszcz T.* Family and Relationships in Ian MacEwan's Fiction. Between Fantasy and Desire. Lanham : Lexington books, 2018. 264 p.
- Encyclopedia of Postmodernism, 2001 – *Encyclopedia of Postmodernism* / ed. by Victor E. Taylor, Charles E. Winquist. Routledge, London & New York, 2001. 408 p. URL : <https://ebookppsunp.files.wordpress.com/2016/06/28097638-encyclopedia-of-postmodernism.pdf> (last accessed: 22. 09. 2023).
- Finney, 2002 – *Finney B.* Briony's Stand Against Oblivion: Ian McEwan's *Atonement*, *Journal of Modern Literature*, 27 (3), 68-82. URL : <https://web.csulb.edu/~bhfinney/oldsite/McEwan1.html> (last accessed: 22. 09. 2023).
- Head, 2007 – *Head D.* Ian McEwan. Contemporary British Novelists. Manchester : Manchester University Press, 2007. 219 p. URL: https://kupdf.net/download/contemporary-british-novelists-dominic-head-ianmcewan-manchester-university-press-2008_5af9b24de2b6f53e7fee1d2c_pdf (last accessed: 22. 09. 2023).
- Hutcheon 1980 – *Hutcheon L.* Narcissistic Narrative : The Metafictional Paradox. Waterloo, Ontario : Wilfrid Laurier University Press, 1980. 184 p.
- Ian McEwan, 2009 – *Ian McEwan* : Contemporary Critical Perspectives / Ed. by Sebastian Groes. Bloomsbury Academic, 2009. 176 p. URL :

- https://www.academia.edu/33665013/Ian_McEwan_Contemporary_Critical_Perspectives_Sebastian_Groes_Edited_by. (last accessed: 22. 09. 2023).
- Ian McEwan, 1999 – *Ian McEwan*. Fooled you // The Guardian. Mon 16 Aug 1999. URL : <https://www.theguardian.com/theguardian/1999/aug/16/features11.g24> (last accessed: 22. 09. 2023).
- McEwan 2001 – *McEwan Ian*. Atonement. London : Jonathan Cape, 2001. 371 p. URL: https://www.academia.edu/38213965/Ian_McEwan_Atonement (last accessed: 22. 09. 2023)/
- Nayebpour 2017 – *Nayebpour K*. Mind Presentation in Ian McEwan’s Fiction. Stuttgart : Ibidem Press, 2017. 320 p.
- Tykhomyrova, 2011 – *Tykhomyrova O.V*. Metafictional narratives in the text and on the screen (a study of Ian Mcewan’s *Atonement* and its 2007 adaptation) // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Вип.22. 2011. С. 76-83.
- Waugh, 1984 – *Waugh P*. Metafiction : The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction. London; New York : Methuen, 1984. 176 p.

REFERENCES

- Bovsuniv's`ka, 2009 – *Bovsuniv's`ka T.V*. Theory of literary genres: Genre paradigm of modern foreign novel. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center, 2009. 519 p. [in Ukrainian].
- Drozdovskyi, 2012 – *Drozdovskyi D.I*. Narrative strategies in the novel “Atonement” by Ian McEwan: between “imaginary” and “real” // Scientific works: a scientific and methodological journal. Vol. 193. Vol. 181. Philology. Literary studies. Mykolaiv: CHSU named after Petra Mohyly, 2012. P. 22-27 [in Ukrainian].
- Keba, 2017 – *Keba O.V*. Peculiarities of the narratological approach when studying works of modern foreign literature // Methodology of teaching philological disciplines in general and higher educational institutions. Kamianets-Podilskyi: Axioma, 2017. P.73-74 [in Ukrainian].
- Kushka, 2021 – *Kushka Beata*. Crime and its artistic motivation in the novels of I. McEwan // Detective genre: artistic and aesthetic transformations in the historical and literary process: [monograph] / edited by Prof. O.V. Kabob Kamianets-Podilskyi: O.V. Kovalchuk Publisher, 2021. P. 144-160 [in Ukrainian].
- Kushnirova, 2017 – *Kushnirova T.V*. The novel “Atonement” by Ian McEwan as an example of postmodern prose // Herald of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “Philology”. 2017. Issue 76. P. 230-235 [in Ukrainian].
- McEwan, 2008 – *McEwan Ian*. Atonement / trans. from English V. Dmytruk. 2008. 332 p. [in Ukrainian]
- Begley, 2002 – *Begley Adam*. A Novel of Discrete Parts, Blessedly at One with Itself. *The Observer*. 18 March 2002. URL : <https://observer.com/2002/03/a-novel-of-discrete-parts-blessedly-at-one-with-itself/> (last accessed: 20. 09. 2023).
- Dobrogoszcz, 2018 – *Dobrogoszcz T*. Family and Relationships in Ian MacEwan’s Fiction. Between Fantasy and Desire. Lanham : Lexington books, 2018. 264 p.
- Encyclopedia of Postmodernism, 2001 – *Encyclopedia of Postmodernism* / ed. by Victor E. Taylor, Charles E. Winquist. Routledge, London & New York, 2001. 408 p. URL : <https://ebookppsunp.files.wordpress.com/2016/06/28097638-encyclopedia-of-postmodernism.pdf> (last accessed: 22. 09. 2023).
- Finney, 2002 – *Finney B*. Briony's Stand Against Oblivion: Ian McEwan's *Atonement*, *Journal of Modern Literature*, 27 (3), 68-82. URL : <https://web.csulb.edu/~bhfinney/oldsite/McEwan1.html> (last accessed: 22. 09. 2023).
- Head, 2007 – *Head D*. Ian McEwan. Contemporary British Novelists. Manchester : Manchester University Press, 2007. 219 p. URL: <https://kupdf.net/download/contemporary-british-novelists-dominic-head->

- ianmcewan-manchester-university-press-2008_5af9b24de2b6f53e7fee1d2c_pdf (last accessed: 22. 09. 2023).
- Hutcheon, 1980 – *Hutcheon L.* Narcissistic Narrative : The Metafictional Paradox. Waterloo, Ontario : Wilfrid Laurier University Press, 1980. 184 p.
- Ian McEwan, 2009 – *Ian McEwan* : Contemporary Critical Perspectives / Ed. by Sebastian Groes. Bloomsbury Academic, 2009. 176 p. URL : https://www.academia.edu/33665013/Ian_McEwan_Contemporary_Critical_Perspectives_Sebastian_Groes_Edited_by. (last accessed: 22. 09. 2023).
- Ian McEwan, 1999 – *Ian McEwan*. Fooled you // The Guardian. Mon 16 Aug 1999. URL : <https://www.theguardian.com/theguardian/1999/aug/16/features11.g24> (last accessed: 22. 09. 2023).
- McEwan, 2001 – *McEwan Ian*. Atonement. London : Jonathan Cape, 2001. 371 p. URL: https://www.academia.edu/38213965/Ian_McEwan_Atonement (last accessed: 22. 09. 2023)/
- Nayebpour, 2017 – *Nayebpour K.* Mind Presentation in Ian McEwan's Fiction. Stuttgart : Ibidem Press, 2017. 320 p.
- Tykhomyrova, 2011 – *Tykhomyrova O.V.* Metafictional narratives in the text and on the screen (a study of Ian Mcewan's Atonement and its 2007 adaptation) // *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of KNLU. Philology series. Pedagogy. Psychology.* Issue 22. 2011. P. 76-83.
- Waugh, 1984 – *Waugh P.* Metafiction : The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction. London; New York : Methuen, 1984. 176 p.

Received 14 June, 2023

Accepted 01 July, 2023